

פרק ז

מיסים המשמשים בחלקם למטרות אסורות

א. "לפני עוור לא תתן מכשול"

ודאי שהמלך הנבחר אינו רשאי לתקן חוקים כנגד התורה. אומנם יש לשאול מה הדין כשמלך מחייב תשלום מיסים שחלק הארי שלהם מיועד לצרכים חיוביים, ואילו חלק קטן מהם מיועד לצרכים שליליים.

נברר תחילה אם בתשלום מיסים המשמשים לדבר עבירה עוברים על איסור דאורייתא של "לפני עוור לא תתן מכשול", ומה הדין כשלא ברור אם הכסף יופנה לאיסור או להיתר, האם הוא ספקא דאורייתא והדבר אסור?

במסכת ע"ז (ו, ב) אומרת הגמרא: "מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר, ואבר מן החי לבני נח? תלמוד לומר: 'ולפני עור לא תתן מכשול'... הכא במאי עסקינן - דקאי בתרי עברי דנהרא".

ומפרש רש"י שם: "דקיימא בתרי עברי נהרא - עובד כוכבים (להושיט לו אבר מן החי) מצד זה וישראל מצד זה, דאי לא יהיב ליה לא מצי שקיל". כלומר, במקום שולא הסיוע הנזיר או הגוי אינם יכולים לעבור עבירה, יש בכך "לפני עוור".

ויש לשאול מהו טעם הדבר - מדוע איסור "לפני עוור" קיים רק כאשר אין בידו לעבור את העבירה לבדו, כגון נזיר שאין לו יין, הרי גם אם יש לו יין ומוסיפים עוד, אם ישתה הרי הוא מתחייב על כל רביעית נוספת באיסור לאו? וכמו כן, בכל מקרה הרי סייע בידו.

בנידון שלנו יש שתי השלכות לתשלום המס, בנוגע לדין על שותפות או הכשלה באיסור: א. השלב הראשון של הוספת כסף לקופת המדינה, המשתמשת בכסף גם לאיסור ב. סופו של התהליך, כאשר אזרח מסוים (או קבוצת אזרחים) עובר על איסור שמומן בכספי המדינה.

הדין בסעיף זה בנוגע ל"לפני עוור" עוסק **בעיקר** בשלב הראשון, ובחלקו נוגע גם לשלב השני.

א. הוספה על האיסור כשבדו לעבור על האיסור

יש לומר שאיסור "לפני עוור" הוא יוצא דופן, שהרי גם כשאדם נותן לנזיר כוס יין סוף סוף יש לו בחירה חופשית, והוא זה שמחליט אם לעבור את העבירה, ומדוע

אוסרת התורה לתת לפניו? לפיכך אין לך בו אלא חידושו. האיסור הוא רק כשלא היה ביד הנותן לעבור את העבירה, שאז נתן מכשול לפני חברו.

כך כותב המאירי (ע"ז ו, ב): "...כל מה שנאסר לנו משום לפני עור לא תתן מכשול... אם היה מאותו דבר בידו, ואף על פי שמכל מקום **גורם לו להרבות באיסור, אין בזו נתינת מכשול**, וכן כל כיוצא בזה, ומכל מקום ראוי להימנע מסרך מסייע ידי עוברי עבירה..." (וכן כתב הריטב"א המובא להלן, בתחילת אות ב).

בנידון שלנו יש בכוח המדינה לפעול למען המטרות האסורות בזכות תשלומם של המזדהים עם מטרות אלו, גם ללא התקציב שנוסף על ידי שומרי התורה. ומסתבר שגם כאשר יש צורך לצמצם בתקציבים, הקיצוץ הוא רוחבי ועדיין ניתן כסף גם למטרות האסורות (אומנם פחות), ובמקביל נעשה קיצוץ גם במטרות חשובות שהן בגדר מצווה (כגון ביטחון, בריאות, תלמוד תורה ומצוות נוספות), שבהן מבחינה מוחלטת הקיצוץ גדול הרבה יותר. על כל פנים, אין בזה "לפני עור" לדברי המאירי והריטב"א. מה שאין כן אם היה מדובר במס ייעודי למטרה אסורה, שאם לא ייגבה, לא יתבצע האיסור כלל.

ב. איסור "לפני עור" רק בדבר שבו נעשית העבירה

בספר פתחי חושן (הלכות גניבה פ"א הע' יד, ד"ה הב"י בסימן שסט), כתב שמדברי שו"ת מהרי"ק (שורש קצד) עולה שמאחר שהמלך זוכה בממון משום דינא דמלכותא דינא, גם אם המלכות משתמשת בכסף לצורך עבודה זרה, אין איסור לשלם למלך מכיוון שהכסף ניתן מכיס המלך, ולא ישירות מהמשלם.

והדבר רמוז בדברי חז"ל בויקרא רבה (בהר לג) על חנניה מישאל ועזריה, שאמרו לנבוכדנצר כשציווה עליהם להשתחוות לפסל: "במסים ובארנוניות ובזימיות ובגולגליות את מלך עלינו, אבל לדבר הזה שאתה אומר לנו נבוכדנצר את ונבוכדנצר שמך, את וחד כלב שוין עלינו כחדא". הרי שאמרו שישלמו מסים משום דינא דמלכותא, הגם שהמיסים משמשים לעבודה זרה. אלא שכאשר ישראל אינם עוברים על האיסור, אלא המלך משתמש בכספי המיסים לעבודה זרה, דינא דמלכותא דינא.

וכן כתבו רבים שכאשר האיסור אינו נעשה בחפץ עצמו, אין בנתינתו איסור, והרי הוא בכלל "לפני דלפני" [שאיננו נותן את המכשול עצמו לפני העיוור, אלא נותנו לפני מי שייתן אותו לפני העיוור] (ראה אנציקלופדיה תלמודית, לפני עור לא תתן מכשול, אות ח).

ומשמע שהדבר מותר גם מדרבנן ולא נאסר משום מסייע לדבר עבירה, ונראה שההסבר הוא משום שאיסור מסייע הוא רק בשעת העבירה, כמו שיובא להלן (ב [ג]).

ג. "לפני עוור" ומסייע שלא ברצונו

כתב בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון אות קמה): "נ"ל דלאו דלפני עיוור, אם הלה אונסו בממון שרי. וקצת דוגמא לזה מש"כ ביו"ד סוף סימן של"ד דאין אדם מחוייב להוציא ממונו להפריש חבירו מן העבירה בכפיה", והאריך בזה.

ובשו"ת שרידי אש (ח"ב סי' ט אות כד) כתב על דברי מהרי"ל דיסקין: "ולפי מ"ש יש לקיים דבריו, שיסוד האיסור הוא אם יש בסיועו חיזוק לעוברי עבירה, אבל אם מפסיד ממונו אין בסיועו שמסייע משום חיזוק להעובר, שהוא יודע שלא עשה כן אלא להציל ממונו. ועי' בשדי חמד מערכת הה"א, שהביא ג"כ בשם ספר פי שנים, דלא נאמר הלאו דלפני עור אלא שלא להכשילו בלא הכרח, אבל לבזבז ממונו כדי שלא יעשה איסור, אינו מחוייב" (וסיים: "ועדיין צ"ע, כי הראיות שהביאו אין בהן כדי הכרעה").

וכן כתב בספר פתחי חושן (הלכות גניבה פ"א הע' יד, בסוף עניין דינא דמלכותא במלך ישראל, מהדורה ישנה עמ' יד), שכאשר נוטלים מיסים שלא מרצונו אף משום מסייע (שנדון בו להלן, ב) אין בזה, ומשמע מדבריו שאין חובה לנסות להשתמט מתשלום המס כדי להימנע מנטילה שלא מרצונו.

ד. סיכום

עלו בידינו כמה נימוקים לכך שאין בדבר משום איסור "לפני עוור" מדאורייתא:

א. המדינה יכולה לחלק את הכספים לצרכים אסורים גם אם נמנע מלשלם, ואולי להיפך - אם יהיה חסר כסף, יגרעו כסף זה מדברים חיוביים, כגון תמיכה בבחורי ישיבות, רווחה וכו'.

ב. איסור "לפני עוור" הוא רק בדבר שבו נעשית העבירה, ואילו כאן מדובר בהעברה כספית, ולאחר מכן קופת המדינה משתמשת בכספה לאיסור. וגם אם ישלם במזומן לקופת המדינה, לא במטבע ששילם נעשים האיסורים.

ג. מכיוון שידוע שהדבר נעשה בעל כורחו, אין איסור בדבר.

ב. מסייע לדבר עבירה

גם כאשר היה ביד חברו לעבור על האיסור, ואין מדובר באיסור תורה של "לפני עוור", קיים איסור דרבנן של מסייע לדבר עבירה.

כך כתבו התוספות במסכת שבת (ג, א ד"ה בבא דרישא): "...ואפילו מיירי שהיה יכול ליטלו... דלא עבר משום לפני עור... מכל מקום איסור דרבנן מיהא איכא שחייב להפרישו מאיסור...".

וכן בחידושי הריטב"א ע"ז (ו, ב): "והא דנזיר ואבר מן החי שאנו חוששין לתקלה, כל היכא דמצי עביד איסור שלא על ידינו ליתא משום ולפני עור, ואף על פי שהוא מרבה באיסור על ידינו לא חיישינן, אבל מכל מקום אי תבע ליה בפירוש לאיסורא נהי דמשום ולפני עור ליכא, אכתי [איכא] איסורא במילתא משום מסייע ידי עוברי עבירה כל שאנו גורמין לו לעשות איסור או להרבות באיסור, וכדקיימא לן (גיטין סב, א) שאין מסייעין ידי ישראל בשביעית ואפילו לומר להם התחזקו אסור, ולא עוד אלא שאנו חייבין למחות בידו, דכל ישראל ערביין זה לזה, וכל שכן שאסור לגרום להם לעשות שום איסור או להרבות באיסור כלל, וכדאמרין בפרק שנים אוחזין (ב"מ ה, ב): דאי לא תימא הכי אנן חיותא לרועה היכי מסרינן וכדפרישנא התם, מורי ורבי נר"ו".

נבחן עתה דרכי היתר לאיסור מסייע לדבר עבירה, שהוא מדרבנן, בנוגע לנידון שלנו.

א. תלייה בכך שהכסף ילך למטרות מותרות

בגמרא בפסחים (ט, ב) מובאת ברייתא: "שתי קופות, אחת של חולין ואחת של תרומה ולפניהם שני סאין, אחד של חולין ואחד של תרומה ונפלו אלו לתוך אלו - מותרין, שאני אומר: חולין לתוך חולין נפלו, ותרומה לתוך תרומה נפלה". הגמרא רוצה ללמוד מתרומה לחמץ, ומקשה: "אימור דאמרינן: שאני אומר בתרומה דרבנן, בחמץ דאורייתא מי אמרינן?" ומתרצת: "אטו בדיקת חמץ דאורייתא? דרבנן היא! דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה".

אם כן, גם בנידוננו, שמדובר באיסור דרבנן של מסייע, אפשר לתלות ולומר שהכסף שלנו יגיע לדברים המותרים.

ב. מסייע ביד עוברי עבירה, כשהם כמומרים לעבירה

הרמ"א (יורה דעה קנא, א) הביא מחלוקת בנוגע לאיסור מסייע: "יש אומרים הא דאסור למכור להם [לנוכחים], דברים השייכים לעבודתם, היינו דוקא אם אין להם אחרים כיצא בו או שלא יוכלו לקנות במקום אחר, אבל אם יכולים לקנות במקום

אחר, מותר למכור להם כל דבר (מרדכי דפ"ק דע"ז), ויש מחמירין. ונהגו להקל כסברא הראשונה, וכל בעל נפש יחמיר לעצמו (ר"ן שם ובתוספות ואשיר"י והגמ"ר פ"ק דשבת לדעת הרב).

הש"ך (שם, ו) הכריע: י"א כו' - "ויש מחמירין וסוברין דמכל מקום איסור מדרבנן איכא אפילו לא הוי כמו תרי עברי דנהרא אבל לפעד"נ... כולי עלמא מודים להמרדכי ותוס' בפ"ק דעבודת כוכבים, דבעובד כוכבים או **מומר שרי**, והגמ"ר ותוס' והרא"ש בפ"ק דשבת והר"ן פ"ק דע"ז מיירי בישראל שהוא חייב להפרישו מאיסור, וכדכתב הרא"ש שם דלא גרע מישראל קטן אוכל נבילות שבית דין מצווים להפרישו כל שכן ישראל גדול, מה שאין כן בעובד כוכבים **וישראל מומר** שאינו חייב להפרישו".

והסביר הדגול מרבבה (שם ד"ה משא"כ בעכו"ם וישראל מומר): "הא ודאי ישראל מומר אע"פ שחטא ישראל הוא, ואם כן מה בינו לישראל אחר להפרישו מעבירה? אבל נלע"ד כוונת הש"ך דאף בישראל אין מצווים להפרישו כי אם כשעובר בשוגג ויש ביד איש אחר להפרישו, חייב להפרישו כמו קטן האוכל נבילות דהקטן שוגג הוא... אבל בישראל **דרוצה לעבור במזיד על איזה עבירה אפילו אינו מומר גמור**, אין ישראל אחר מצווה להפרישו לדעת הש"ך... ומומר מסתמא מזיד הוא, ועוד דכל עובר עבירה יקרא מומר לאותו דבר".

בשו"ת משפטי עוזיאל (ח"ב, יו"ד סימן יט) ביאר את דברי הש"ך על פי רש"י בע"ז (נה, ב): "ואסור לסייע ידי עוברי עבירה אלא פורשין מהם כדי **שלא ירגיל בכך**", וכתב: "רש"י בנועם דבריו הקצרים ומאירים, מלמדנו שטעם איסור לסייע לעוברי עברה הוא, כדי שלא ירגיל בכך. מזה נדון במומר שכבר הוא רגיל בכך אעפ"י שבישראל הוא לכל דבריו, ואם יש בידינו, מפרישין אותו מעברה ומכל שכן שלא מושיטין לו דבר אסור אם עומד בתרי עברי דנהרא, אבל אם יש לו אפשרות לעשות העברה בלעדיו והוא ודאי יעשה, אין אנו מצוים אפילו מדרבנן לפרוש ממנו ולא לסייעו. וכיוון שטעם האיסור הוא על מנת שהמסייע לא ירגיל אותם בדבר, כאשר מדובר בגוי או בישראל המומר לדבר, שהם מעוניינים ממילא לעבור על האיסור אין בכך משום מסייע".

לפי זה, גם בנידון שלנו, מכיוון שעוברי העבירות הינם בדרך כלל כמו מומרים לאותו דבר, אין איסור מסייע בזה מכיוון שלצערנו אין המסייע מרגיל אותו לדבר, אלא הוא הרגיל את עצמו לעבור על האיסור.

ג. איסור מסייע לדבר עבירה רק בשעת העבירה

נאמר במשנה גיטין (סא, א): "אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה... אבל משתטיל את המים לא תגע עמה, לפי שאין מחזיקין ידי עוברי עבירה". ופירש רש"י שם: "לא תבור ולא תטחון עמה - לסייעה מפני שאסור לסייע בידים ידי עוברי עבירה בשעת העבירה" (וראה במשיב דבר המובא להלן בדעת רש"י).

בשו"ת משיב דבר (ח"ב סי' לב) דן בשאלה אם מותר להיות שדכן של בני זוג שלא ישמרו על טהרת המשפחה, ומסיק שמאחר שאין הוא מסייע בידם בשעת העבירה, אין בזה משום מסייע לעוברי עבירה. ואומנם לפי חלק מהראשונים ההיתר כשאינו בשעת עבירה הוא רק בצירוף לכך שיש בדבר משום דרכי שלום, אלא שהסיק שלשיטתם הדבר אסור רק בחינם, אבל בשכר מותר גם ללא צירוף של דרכי שלום. ובנידון דידן, נראה שיש משום דרכי שלום בהתנהלות המשותפת של המדינה, ואם נאמר שאיננו רוצים לתת עבור מה שמשמש לדבר עבירה, יאמרו אחרים שאינם רוצים לתת לצורכי קדושה וכדומה, וודאי שהדבר יביא לידי מחלוקת. [ואומנם צריך ברור אם התועלת שיש מהמס לעניינים החיוביים שאנו מעוניינים בהם כמוה כשכר, שכן לדבריו ההיתר לעשות בשכר הוא משום "כדי חייו", ושמא שייך גם כאן עניין של "כדי חייו" באופן כללי בתועלת מהמיסים].

ובשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' קפד) נשאל אם מותר להשכיר חנות לספר המגלה בשבת בפרהסייה, האם עובר בכך משום מסייע לדבר עבירה? והשיב שאיסור מסייע לדבר עבירה נאמר רק כאשר בשעת סיועו עובר על האיסור מייד, אבל באינו עובר על האיסור מייד - מותר. ומכיוון שאינו מחלל שבת ממש ברגע ההשכרה, אין איסור. וראה עוד בסיום דברי החזון איש המובאים בפסקה הבאה (ד).

מובן שגם בעניינינו שעת תשלום המס אינה שעת העבירה.

ד. התחשבות בספקות ובמכשולים אחרים שייגרמו

גם אם נאמר שמדי ספק איסור לא יצאנו, הרי לפנינו דברי החזון איש.

חזו"א שביעית (יב, ט): "ונראה דהא דהקילו חכמים בספק אע"ג דספק מכשול ודאי אסור ליתן לפני עור, והיה ראוי להחמיר בספיקות, משום דאם באנו להחמיר בספיקות נמי נעשה מכשול שנמנע חסד ודרכי חיים ושלום מעצמנו ומהם, והן רק עמי הארץ וחייבין אנחנו להחיותם ולהיטיב עמם, וכש"כ שלא להרבות שנאה ותחרות בינינו וביניהם, ועוברין על לא תשנא ועוד כמה לאוין שאין איסורן קל מאיסור זה שאנו באין להציל אותם ממנו [ואף למכור לעכו"מ כן, שגם הם מוזהרין על השלום עם ישראל], וכן אמרו מו"ק י"ז א' במכה בנו גדול. והלכך שקלו חז"ל בפלס עד כמה

שיש להתנהג לקונסם ולמשוך ידינו מהם ושלא נגרום מכשולים יותר גדולים להם ולנו, והכריעו לאסור למכרם בזמן שהוא ודאי לעבירה ולהתיר בספק, וזו דרך הממוצעת והישרה [והיינו נמי טעמא דשרינן בשעה שאין האיסור עדיין מוכן, כמו שמותר למכור שדה לחשוד על המעשר, ולא נאסר אלא לאחר שהגיע לעונת המעשרות כדתנן מעשרות פ"ה מ"ג, וכן בחשוד על השביעית תנן התם שלא ימכור משהגיע לעונת המעשרות, אבל קודם מותר וכל שכן שמותר קודם שביעית, אע"ג דכל הני סופו לבוא ע"י מכשול להחשוד, אלא שהדבר מסור לחכמים, ועי' סי' י"ט ס"ק כ"ב]."

וראה שו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן לה אות א), בנוגע לנתינת מאכל אף לפני מי שוודאי שאינו מברך. וכתב שכיוון שכל ענייננו הוא באיסור של הכשלת הזולת בעבירה, הרי שיש לשקול את התוצאה של אי הנתינה, שיכולה לגרום מכשול גדול יותר של כעס ושנאה לדרכי התורה. ונראה שכך יש לדון גם בעניין שלנו, שהעלמת מס וכדומה, תגרום להכשלה בעבירות החמורות הנ"ל.

וכך כתב למעשה בנידון שלנו הרה"ג יעקב אריאל שליט"א (באהלה של תורה ח"ד סוף סי' טז): "יש השוללים את תוקפו של דינא דמלכותא בארץ ישראל כיום מסיבות אידיאולוגיות, בגלל אופיה החילוני של המדינה, להגדרתם. לדעתנו יש להבחין בין המדינה כמות שהיא לבין הממשלה והכנסת. ממשלה וכנסת הולכות ובאות. אמנם שאיפתנו היא שהמדינה תהיה מדינת ישראל, דהיינו שהמדינה תראה את עצמה מחויבת לכל מה שהשם ישראל מחייב, כלומר מדינתם של עם ישראל ושל תורת ישראל. אולם גם בהגדרתה הנוכחית, המדינה כמדינה אינה לא דתית ולא חילונית. היא צורת משטר שהוקמה בע"ה ע"י עם ישראל בארץ ישראל, ותכניו של המשטר תלויים בהשפעתם של אזרחי המדינה על מוסדות המדינה.

גם אם המדינה הייתה 'חילונית' כביכול, הרי גם אז היינו כולנו זקוקים לדרכים ולגשרים, בתי חולים ובתי ספר, משטרה וצבא, רווחה וכל יתר הצרכים שכל אזרח בעולם זקוק להם. ובלא מסים אין שום אפשרות לקיימם. וכל אלו הרי משרתים את כל האוכלוסיה, בין הדתית בין החילונית. היעלה על הדעת ששומר מצוות פטור מלהשתתף במימונם? (במה הדבר שונה ממסי ועד בית שהם חוקיים לכל הדעות?)

אומנם חלק מהמסים מופנה למטרות שליליות, לדעת חלק מהאוכלוסיה, אך באותה מידה חלק מהם מופנה למטרות חיוביות, שאף הן אינן לרוחם של חלקים אחרים באוכלוסיה, כגון תמיכה במשפחות ברוכות ילדים, ישיבות ומוסדות תורניים, רווחה לאוכלוסיות עניות וכו'. מהיכן ימומנו כל אלו, אם כל הנהנה משירותים אלו ייפטר מתשלום מסים בתואנה שדינא דמלכותא לאו דינא? וכבר אמרו על כגון דא 'יש

ברירה'. כלומר, מסיו של כל אדם מממנים את צרכיו. מאידך, לא יתכן שאדם יטען שאינו חייב לשלם מיסים בתואנה שדינא דמלכותא לא נוהג בארץ ישראל, אך במקביל יתבע מהשלטון להשתתף בהוצאותיו, דבר זה בודאי נוגד את הצדק ההלכתי".

ה. סיכום

עלו בידינו כמה נימוקים לכך שאין בתשלום מיסים משום מסייע לדבר עבירה:

- א. יש לתלות שהכסף של שומרי המצוות יממן את הפעילויות המותרות.
- ב. אין איסור מסייע לדבר עבירה כאשר העובר הרגיל את עצמו לעבור על העבירה ללא קשר לסיוע, והוא כמומר לאותו דבר.
- ג. איסור מסייע לדבר עבירה הינו רק בשעת העבירה.
- ד. יש להקל כאשר יש ספק בדבר.
- ה. יש לחשוש שאם יראי השמים יעלימו מיסים וכדומה, הדבר יגרום להכשלת הציבור בעבירות חמורות יותר.
- ו. כמו כן ראינו לעיל שאין איסור מסייע כאשר הדבר נעשה שלא ברצונו. לסיום יש לומר, שאף אם היינו חוששים שבעיקרון יש בדבר משום "לפני עורך" דאורייתא (או מסייע לדבר עבירה מדרבנן), מכיוון שאי תשלום מס נוגע לחשש של פיקוח נפש בעקבות קיצוץ בתקציבים נצרכים, כגון מימון הביטחון והבריאות, בכוחו של פיקוח נפש, ואפילו חשש רחוק לפיקוח נפש, לדחות את האיסור.